

Հաստատված է՝

ՀՀ փաստաբանների պալատի խորհրդին առընթեր Գիտա-վերլուծական
կենտրոնի խորհրդի 18.02.2015թ. թիվ 01-Ա որոշմամբ

Գ Ր Ա Վ Ո Ր Մ Ե Կ Ն Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն
№ 01-15-Ա

18.02.2015թ.

ք. Երևան

Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի
(այսուհետ՝ Պալատ) խորհրդին առընթեր Գիտա-վերլուծական կենտրոնի
(այսուհետ՝ Կենտրոն) խորհուրդը,

քննարկելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանում քննության
ընդունված «Քաղաքացի Սլավիկ Պողոսյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ
քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասի՝ ՀՀ
Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու
վերաբերյալ» գործով ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության
հարցը,

հաստատում է սույն եզրակացությունը հետևյալի մասին.

Պ Ա Ր Զ Ե Ց ՝

Քաղաքացի Սլավիկ Պողոսյանը (այսուհետ՝ Դիմող) 2014 թվականի
հոկտեմբերի 14-ի դիմումով ՀՀ սահմանադրական դատարանից խնդրել է
որոշել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (01.07.1998թ., ՀՕ-248,
(այսուհետ՝ նաև օրենսգիրք¹)) 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասի՝ Հայաստանի
Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 19-րդ
հոդվածի 1-ին մասին համապատասխանության հարցը:

**Գործի փաստական հանգամանքները և Դիմողի փաստարկները
հանգում են հետևյալին.**

Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից
Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է դատական սանկցիա՝ դատական նիստերի
դահլիճից հեռացնելու ձևով:

¹ Ընդունվել է 01.07.1998թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.1999թ.:

Դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումը բողոքարկվել է վերաքննության կարգով, սակայն ՀՀ վերաքննիչ դատարանն առանց քննության է թողել վերաքննիչ բողոքն այն պատճառաբանությամբ, որ դատական սանկցիայի տվյալ տեսակի կիրառման մասին դատարանի որոշումը վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա չէ: Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ բերված վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից վերադարձվել է:

Դիմողը, մեջբերելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթը և 314-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, պնդում է, որ ինքն իրավունք ուներ, նախ որպես 16 տարին լրացած անձ, ներկա գտնվել դատական նիստին, որը դռնբաց է:

Դիմողը պնդում է նաև, որ ինքն իրավունք ուներ ներկա գտնվել դատական նիստին և մասնակցելու դատարանում իրականացվող դատավարական գործողություններին՝ որպես փաստաբանի օգնական՝ ելնելով «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորումից, քանի որ ինքը տվյալ գործով հանդիսանում էր գործով փաստաբանի (պաշտպանի) օգնականը:

Դիմողը գտնում է, որ դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու մասին դատարանի որոշումը եղել է անօրինական, ինչի հետևանքով խախտվել է տվյալ քրեական գործի դատական քննությանը ներկա գտնվելու և «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածով նախատեսված իր իրավունքները:

Մեջբերելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածների 1-ին մասերը՝ Դիմողը նշում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներով վերականգնելու իր խախտված իրավունքները:

Ըստ Դիմողի՝ տվյալ դատական ակտի դեմ իրավական պաշտպանության միակ և արդյունավետ հնարավոր միջոցը դրա անմիջական բողոքարկումն է, քանի որ Դիմողը որևէ այլ ձևով, այդ թվում՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի բողոքարկման շրջանակներում («հետաձգված բողոքարկում») հնարավորություն չի ունեցել վերականգնելու իր խախտված իրավունքները: Միևնույն ժամանակ սկզբունքորեն գոյություն ունի վերադաս դատարանի («երկրորդ ատյանի դատարան») կողմից ստարադաս դատարանի («առաջին ատյանի դատարան») կողմից կայացված ցանկացած որոշման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու հնարավորություն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1-րդ, 381-րդ հոդվածների և 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասի վերլուծությունից ելնելով՝ Դիմողը նշում է, որ իբրև դատական սանկցիա նիստերի դահլիճից

հեռացնելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա ակտ չէ և բողոքարկման դեպքում վերաքննիչ դատարանի կողմից թողնվում է առանց քննության:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Դիմողը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասը, որքանով չի նախատեսում որպես դատական սանցիա նիստերի դահլիճից հեռացնելու մասին դատարանի կայացրած որոշումը վերադաս դատարան բողոքարկելու իրավունք, հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթներին:

Ուստի, դիմողը խնդրել է ՀՀ քր. դատ. օր. 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթներին հակասող և անվավեր:

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Վիճարկվող նորմի սահմանադրականության հարցը պարզելու համար, նախևառաջ անհրաժեշտ է բացահայտել դատական սանցիա կիրառելու իրավական կարգավորումները ՀՀ օրենսդրությամբ, այնուհետև՝ դատարանի՝ նիստերի դահլիճից հեռացնելու դատական սանցիա կիրառելու մասին որոշումը բողոքարկելու իրավունքի սահմանափակումը դիտարկել ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված դատական պաշտպանության իրավունքի, արդար դատաքննության և արդարադատության մատչելիության համատեքստում:

ա) Դատական սանցիա (նիստերի դահլիճից հեռացում) կիրառելու հետ կապված իրավական կարգավորումները ՀՀ օրենսդրությամբ

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում դատական քննությունը հրապարակային է: Քրեական դատավարությունում դատական քննության հրապարակայնության սկզբունքը սահմանված է ՀՀ քր. դատ. օր. 16-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասի համաձայն՝

«Քրեական գործերի դատական քննությունը բոլոր դատարաններում դռնբաց է, բացառությամբ սույն հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված դեպքերի»:

ՀՀ քր. դատ. օր. 314-րդ հոդվածի 4-րդ մասն էլ սահմանում է, որ տասնվեց տարեկանից փոքր անձանց դատական նիստի դահլիճ մտնել չի թույլատրվում, եթե նրանք կողմ կամ վկա չեն:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածը կարգավորում է փաստաբանի օգնականի կարգավիճակը, վերջինիս իրավունքների և պարտականությունների շրջանակը:

Նույն օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ փաստաբանի օգնականի կարգավիճակը հավասարեցվում է փաստաբանի կարգավիճակին, որը օգտվում է փաստաբանի բոլոր իրավունքներից (այն բացառություններով, որոնք թվարկված են նույն հոդվածում), այդ թվում՝ իր ղեկավար փաստաբանի մասնակցությամբ դատարանում կամ մինչդատական վարույթում քննչական կամ դատավարական գործողություններին ներկա գտնվելու (մասնակցելու) իրավունքից:

Օրենքի նույն հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ փաստաբանի օգնականը կրում է բոլոր պարտականությունները, որոնք նույն օրենքով վերապահված են փաստաբանին, բացառությամբ վերապատրաստման դասընթացներին մասնակցելու պարտականության:

ՀՀ օրենսդրությամբ դատական քննության հրապարակայնությունը և դատական քննությանը փաստաբանի օգնականի մասնակցության հնարավորությունը սահմանելուց զատ, նախատեսվել է նաև դատարանի իրավունքը դատական նիստերի դադարեցումից հետո քննելու դատավարության մասնակիցներին և դատարանում ներկա գտնվող այլ անձանց որպես վերջիններիս նկատմամբ կիրառվող դատական սանկցիա՝ դատական նիստի ընթացքում նրանց դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համար:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը դատական նիստում կարգուկանոն սահմանելու և դրան մասնակցող անձանց պատշաճ վարքագիծն ապահովելու և դատարանի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակով նախատեսում է դատավարության մասնակիցների նկատմամբ դատական սանկցիա կիրառելու հնարավորություն:

ՀՀ քր. դատ. օր. 314.1-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Դատարան ներկայանալուց չարամտորեն խուսափելու կամ դատավարական իրավունքներից անբարեխղճորեն օգտվելու կամ դատավարական պարտականություններն անհարգելի չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու, դատական նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու կամ նիստի կարգը խախտող այլ գործողություն կատարելու միջոցով դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու դեպքում դատարանն իրավունք ունի քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց և դատական նիստին ներկա գտնվող այլ անձանց նկատմամբ կիրառելու հետևյալ սանկցիաները.

1) նախազգուշացում.

2) նիստերի դահլիճից հեռացնելը.

3) դատական տուգանք.

4) պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ դիմումով համապատասխանաբար գլխավոր դատախազին կամ Փաստաբանական պալատ դիմելը:

2. Սանկցիան պետք է համաչափ լինի արարքի ծանրությանը և նպատակ հետապնդի ապահովելու դատարանի գործունեության բնականոն ընթացքը:

Նախագգուշացումը և նիստերի դահլիճից հեռացնելը կիրառվում են նույն դատական նիստում կայացվող դատարանի արձանագրային որոշմամբ:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց նկատմամբ նիստերի դահլիճից հեռացումը կարող է կիրառվել ոչ ավելի, քան 36 ժամով, իսկ դատական նիստին ներկա գտնվող այլ անձանց նկատմամբ՝ որոշակի ժամկետով կամ մինչև դատաքննության ավարտը:

Քրեական դատավարությանը մասնակցող՝ նիստերի դահլիճից հեռացված անձի փաստաբանի կամ այլ ներկայացուցչի հիմնավորված միջնորդությամբ դատարանն իրավունք ունի մինչև սանկցիայի կիրառման ժամկետի լրանալը վերականգնելու հեռացված անձի մասնակցությունը դատական նիստին:...

...7. Գործի քննությանը մասնակցող դատախազի և գործի քննությանը որպես կողմի ներկայացուցչի կամ պաշտպան մասնակցող փաստաբանի նկատմամբ կարող են կիրառվել սույն հոդվածի առաջին մասի 1-ին և 4-րդ կետերով նախատեսված սանկցիաները: Գլխավոր դատախազին կամ Փաստաբանական պալատ դիմելը իրականացվում է նույն դատական նիստում կայացվող դատարանի առանձին որոշմամբ:

Սույն հոդվածի առաջին մասի 4-րդ կետով նախատեսված դատական սանկցիան պարտադիր հիմք է դատախազի կամ փաստաբանի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու համար:

8. Դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումը հրապարակման պահից ուժի մեջ է: Դատական տուգանք կիրառելու մասին առաջին ատյանի դատարանի և վերաքննիչ դատարանի որոշումները կարող են բողոքարկվել հրապարակվելուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում»:...

Այսպիսով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց, այդ թվում՝ փաստաբանի օգնականի և դատական նիստին ներկա գտնվող այլ անձանց նկատմամբ դատական սանկցիա կիրառելու օրենքով նախատեսված միջոցներ, ներառյալ՝ դատական նիստերի դահլիճից նրանց հեռացնելու հնարավորություն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376.1 հոդվածի համաձայն՝

Վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա են՝

1) առաջին ատյանի դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը.

2) առաջին ատյանի դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերն այն բացառիկ դեպքերում, երբ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ են տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որոնց արդյունքում ընդունված դատական ակտը խաթարում է արդարադատության բուն էությունը.

2.1) առաջին ատյանի դատարանների՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով.

3) առաջին ատյանի դատարանների՝ գործով վարույթը կասեցնելու որոշումները.

4) առաջին ատյանի դատարանների՝ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, փոփոխելու կամ վերացնելու, սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ խուզարկության, առգրավման, բժշկական հաստատությունում անձանց տեղավորման, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման մասին որոշումները.

5) առաջին ատյանի դատարանի՝ հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքների կապակցությամբ կայացված որոշումները.

6) հանձնման մասին դատարանի որոշումները.

7) սույն օրենսգրքի 49 գլխով նախատեսված հարցերի կապակցությամբ դատարանի կայացրած որոշումները.

8) սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ դատական ակտեր:

Քրեադատավարական նշված նորմի և 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դատական նիստերի դահլիճից դատավարությանը մասնակցող անձին հեռացնելու մասին դատարանի որոշումը չի դասվում վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի թվին: Ուստի, այն վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա չէ:

Հարկ է ավելացնել նաև, որ դատական սանկցիաների կիրառման, դրանց տեսակների, ինչպես նաև դատական տուգանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման բողոքարկման իրավունքի վերաբերյալ նույնաբովանդակ նորմեր են պարունակում նաև ՀՀ քաղաքացիական

դատավարության օրենսգրքի 115-րդ և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածները:

Այլ կերպ ասած՝ թե՛ քրեական, թե՛ քաղաքացիական և թե՛ վարչական դատավարություններում օրենսդրի մոտեցումը նույնական է. դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, իսկ դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելու մասին դատարանի որոշումը ենթակա չէ բողոքարկման:

բ) Դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության իրավունքի և արդարադատության մատչելիության բովանդակությունը

Ինչպես արդեն նշվել է, վիճարկվող քրեադատավարական դրույթն անհրաժեշտ է դիտարկել ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված դատական պաշտպանության իրավունքի, արդար դատաքննության և արդարադատության մատչելիության համատեքստում:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր 2006թ. հոկտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-652, 2006թ. նոյեմբերի 16-ի ՍԴՈ-665, 2007թ. ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 և մի շարք այլ որոշումներով բազմիցս անդրադառնալով արդարադատության մատչելիության և արդյունավետության խնդիրներին, առաջնորդվելով ՀՀ Սահմանադրության 1, 3, 14, 18, 19, 42, 43 և այլ հոդվածներով, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի, միջազգային իրավական այլ փաստաթղթերում ամրագրված հիմնադրույթներով, վկայակոչելով նաև ժողովրդավարության զարգացման միջազգային փորձն ու Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկան, կարևորել է անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար նորմատիվ իրավական բավարար նախադրյալների ստեղծումն ու զարգացումը՝ հատկապես միջազգային այն պարտավորությունների շրջանակներում, որպիսիք Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնել է Եվրոպայի խորհրդի առջև: Միաժամանակ, ՀՀ սահմանադրական դատարանը կարևորել է այդ պարտավորություններից բխող ներպետական հայեցողական որոշակի ազատությունն արդարադատության մատչելիության և, հատկապես՝ դատական բողոքարկման իրավունքի օրենսդրական սահմանափակումների հարցում:

Դատական պաշտպանության իրավունքն իր ամրագրումն է գտել մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերում, այդ թվում՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ. Եվրոպական կոնվենցիայում և Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի դատական նախադեպերում: Այս իրավունքի հիմնական

բովանդակությունը հանգում է անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար դատարան դիմելու իրավունքի երաշխավորմանը և պետության կողմից այդ իրավունքի իրացման համար արդյունավետ միջոցների և պայմանների ստեղծման պարտականությանը:

Անձի իրավունքների ապահովման ու պաշտպանության տեսանկյունից ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի նպատակն իրավունքների խախտումների մասին անձի պնդումների դատական քննության և այդպիսի խախտումների հետևանքները վերացնելու իրավունքի երաշխավորումն է: Այդ իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ, և արդար դատավարության իրավունքը ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնական հատկանիշներից մեկն է¹:

Անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքից ածանցվում է պետության պոզիտիվ պարտականությունը՝ ապահովել այն թե՛ նորմաստեղծ, թե՛ իրավակիրառման գործունեություն իրականացնելիս: Դա ենթադրում է, մի դեպքում, օրենսդրի պարտականությունը՝ լիարժեք դատական պաշտպանության հնարավորություն և մեխանիզմներ ամրագրել օրենքներում, մյուս կողմից, իրավակիրառողի պարտականությունը՝ առանց բացառությունների քննարկման ընդունել անձանց՝ օրինական կարգով իրենց ուղղված դիմումները, որոնցով նրանք հայցում են իրավական պաշտպանություն իրենց իրավունքների ենթադրյալ խախտումներից:²

ՀՀ Սահմանադրության՝ դատական պաշտպանության իրավունքն ամրագրող 18-րդ հոդվածը ՀՀ սահմանադրական դատարանի դատական պրակտիկայում, որպես կանոն, վկայակոչվում է 19-րդ հոդվածի հետ սերտ միասնության մեջ՝ որպես իրենից մեկ միասնական իրավական երևույթ ներկայացնող: Դա մասնավորապես վերաբերում է արդարադատության մատչելիության իրավունքին՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի տարրի, որի սահմանադրական ամրագրումը դիտարկվում է 18-րդ և 19-րդ հոդվածներում՝ միաժամանակ և միասնաբար՝ չկոնկրետացնելով դրա սահմանադրական-տեքստային հիմքը³:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված արդարադատության մատչելիության իրավունքի՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի տարրի հիմնարար սահմանադրական երաշխիքներն են՝ ա) դատական քննության հավասարություն և արդարացիություն, բ) անկախ և անկողմնակալ դատարան, գ) դատական քննության ողջամիտ ժամկետ և դ) հրապարակայնություն:

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. հունվարի 16, ՍԴՈ-673, 8-րդ կետ:

² ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. նոյեմբերի 7, ՍԴՈ-719, 6-րդ կետ:

³ ՀՀ սահմանադրության մեկնաբանություններ, Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի ընդհանուր խմբագրությամբ, Երևան, 2010, էջեր 222-223:

Արդար դատաքննության իրավունքի և արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«Դատաքննության իրավունքը, որի մասնավոր տարր է հանդիսանում մատչելիության իրավունքը, չի հանդիսանում բացարձակ իրավունք և **կարող է ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների, հատկապես, բողոքի ընդունելիության պայմանների առնչությամբ**, քանի որ այն իր էությամբ պահանջում է պետության կողմից կարգավորում, որը կարող է փոփոխվել՝ կախված ժամանակից և տեղից, ինչպես հասարակության, այնպես էլ կոնկրետ անձանց պահանջումներին և միջոցներին համապատասխան: Պետություններն այս առնչությամբ օգտվում են հայեցողության ազատությունից: Այնուամենայնիվ, դատարանի մատչելիության իրավունքը չի կարող սահմանափակվել այնպես և այն սահմաններով, որ վնասի նրա էությունը, և դրանք համապատասխանում են Կոնվենցիայի 6 հոդվածի 1-ին կետին, **եթե ունեն օրինական նպատակ և կիրառված միջոցների և դրված նպատակի միջև գոյություն ունի արդար հավասարակշռություն**»¹:

Եվրոպական դատարանը միաժամանակ գտնում է. «Բողոք ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետների կարգավորումը, անկասկած, նպատակ ունի ապահովել արդարադատության պատշաճ իրականացումը, հատկապես իրավական որոշակիության սկզբունքը: Շահագրգռված անձինք պետք է հաշվի առնեն, որ այդ կանոնները պետք է կիրառվեն»²:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում առանձնահատուկ կարևորել է, որ պետությունները պարտավոր են իրենց ներպետական օրենսդրությամբ **անհրաժեշտ իրավական նախադրյալներ** ստեղծել անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար:

Այսպիսով, ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներով ամրագրված դատական պաշտպանության իրավունքի և արդար դատաքննության էությունը անձի իրավունքների և ազատության պաշտպանության համար դատարան դիմելու, այդ թվում՝ դատական ակտի բողոքարկման իրավունքի սահմանումն է և այդ իրավունքի պատշաճ

¹ Golder v. United Kingdom, 21 feb. 1975, Fayed v. United Kingdom, 25 aug. 1994, Ashingdane v. United Kingdom, 28 may 1985, Garcia Manibardo v. Spain (15 feb. 2000), 29.06.2000, Bellet v. France, 20 nov. 1995, Philis v. Greece, 27 aug. 1991, Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom, 23 jun. 1995:

² Perez de Rada Cavanilles v. Spain, 28 oct. 1998, Societe anonyme "Sotiris et Nikos Kouras ATTEE" v. Greece (16 nov. 2000), 16 feb. 2001:

իրականացման համար պետության կողմից գործուն մեխանիզմների և մատչելի պայմանների ստեղծումն ու երաշխավորումը:

Ըստ Եվրապական դատարանի դատական պրակտիկայի՝ դատաքննության և դրա մասնավոր տարրը հանդիսացող մատչելիության իրավունքը «բացարձակ իրավունք» չէ և կարող է ենթարկվել որոշակի սահմանափակումների, հատկապես, հայցի (բողոքի կամ դիմումի) ընդունելիության պայմանների առնչությամբ: Սակայն անձի դատական քննության իրավունքի մատչելիությունը և իրավունքների պաշտպանության միջոցների արդյունավետությունն ապահովելու համար պետությունը կաշկանդված է պատշաճ պայմաններ և մեխանիզմներ մշակելու և երաշխավորելու պարտականությամբ:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի դիրքորոշմամբ՝ «իրեն ուղղված դիմումների հանդեպ դատարանի կողմից անգործություն ցուցաբերելը, ըստ էության, խաթարում է դատական պաշտպանության իրավունքի էությունը: Նման մոտեցումն անհնարին է դարձնում արդարադատությունը, այն դառնում է անձանց համար ոչ մատչելի: Նման իրավիճակն անհամատեղելի է իրավական պետության սահմանադրաիրավական սկզբունքների հետ:

Դատարանի՝ արդարադատության գործառույթ իրականացնելու միակ հիմքը օրենքով սահմանված կարգով իրեն ուղղված դատական պաշտպանության պահանջ պարունակող դիմումների քննությունն է: Առաջին ատյանի դատարանը որևէ հայեցողություն չունի օրենքին համապատասխանող դիմումին ընթացք տալու կամ չտալու հարցում՝ այն պետք է ընդունվի վարույթ և քննվի անվերապահորեն և առանց որևէ բացառության: Օրենքին չհամապատասխանող դիմումները վարույթ չեն ընդունվում, սակայն, եթե դրանք ժամանակին շտկվում են, ապա կարող են վերստին ներկայացվել: Այլ է իրավիճակը վերադաս դատական ատյաններում, որոնցում դիմումի թույլատրելիության պահանջները կարող են ավելի խիստ լինել: Սակայն այս ատյաններում ևս դիմումների ընդունումը դատարանի վարույթ չի կարող իրականացվել կամայականորեն:

Օրենսդիր մարմնի խնդիրն է ազգային դատավարական իրավունքում ամրագրելու անգործության հաղթահարման արդյունավետ մեխանիզմներ: Հարցը վերաբերում է դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների երաշխավորմանը՝ հենց անգործության դեմ գործուն իրավական երաշխիքներ ձեռնարկելու եղանակով, ապահովելու և երաշխավորելու մարդու արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը»¹:

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարան, 2007թ. նոյեմբերի 7, ՍԴՈ-719, 6-րդ կետ:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 2007թ. ապրիլի 9-ի թիվ ՍԴՈ-690 որոշման մեջ մասնավորապես արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սահմանադրաիրավական վերոհիշյալ նորմերի ընդհանուր բովանդակությունից հետևում է.

...գ) ընթացիկ օրենսդրության խնդիրն է նյութական և ընթացակարգային նորմերի միջոցով սահմանել ու մանրամասնել ինչպես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական կարգավիճակից բխող, այնպես էլ ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված ստորադաս դատարանների լիազորությունների շրջանակը, իրականացման կարգն ու պայմանները...»:

Կամ, ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 08.10.2008 թիվ ՍԴՈ-765 որոշմամբ արձանագրել է.

«Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ հստակ ձևավորված նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիան Պայմանավորվող պետություններին չի պարտադրում ստեղծել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, այնուամենայնիվ, եթե ստեղծվել է, պետք է ապահովվի, որ շահագրգիռ անձինք այդ դատարաններում ևս օգտվեն Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված՝ արդար դատաքննության հիմնարար երաշխիքներից, այդ թվում՝ նաև քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների կապակցությամբ դատարանի մատչելիությունը:

Իսկ 15.07.2011թ. թիվ ՍԴՈ-984 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը հատուկ նշել է. «Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա **դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի** ողջ բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով **ապահովվում է խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումը**: Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*): Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում...»:

ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով սահմանադրական դատարան կարող են դիմել՝

«6) յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը» (անհատական սահմանադրական դիմում):

«Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Անհատական դիմումը պետք է հղումներ պարունակի օրենքի այն դրույթներին, որոնց սահմանադրականությունը վիճարկվում է, և Սահմանադրության այն դրույթներին, որոնց, դիմողի գնահատմամբ, հակասում են տվյալ օրենքի դրույթները, ինչպես նաև պետք է պարունակի Սահմանադրությանը հակասելու հիմնավորումներ»:

Այսպիսով, բոլոր դեպքերում անհատական սահմանադրական դիմումում պետք է հիմնավորվի ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխով սահմանված մարդու հիմնական իրավունքներից որևէ մեկի խախտումը: Տվյալ պարագայում, ըստ Դիմողի՝ խախտվել է Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներով սահմանված դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքն այնքանով, որքանով օրենքով վերջինս զրկված է նիստերի դահլիճից հեռացնելու դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումը վերաքննության կարգով բողոքարկելու իրավունքից:

Հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք նշված որոշման բողոքարկման իրավունքի սահմանափակումը հանգեցնում է անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի և արդարադատության մատչելիության իրավունքի խախտման:

Անձի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի և արդարադատության մատչելիության իրավունքի բովանդակության վերաբերյալ վերը շարադրված վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նախ, դատական ակտի անմիջական բողոքարկման իրավունքի սահմանափակումն ինքնին դատական պաշտպանության իրավունքի խախտում չի կարող համարվել: Հակառակ դեպքում ստացվում է, որ քրեական դատավարությունում (ինչպես նաև քաղաքացիական և վարչական) դատարանի կողմից ընդունվող բոլոր որոշումները պետք է ենթակա լինեն վերադատության կարգով վերանայման: Մինչդեռ, ինչպես հայտնի է, դատարանի կողմից ընդունվող ոչ բոլոր որոշումներն են, որ ենթակա են վերաքննության կարգով բողոքարկման: Որպես այդպիսին

կարող են հանդիսանալ միայն այն որոշումները, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված են դատավարական օրենսդրությամբ:

Օրենսդրի նման մոտեցումը պայմանավորված է դատավարական ժամկետները խնայելու և դատարանին անհիմն ծանրաբեռնելուց խուսափելու անհրաժեշտությամբ: Հակառակ պարագայում դատական գործընթացը կարող է խիստ ձգձգվել և անվերջ տևել, եթե դատարանի ցանկացած որոշում ենթակա լինի վերադասության կարգով բողոքարկման՝ դատական պաշտպանության իրավունքի ապահովման անհիմն արդարացումներով, ինչի արդյունքում առավելապես կտուժեն արդարադատության շահերը, կխախտվեն դատավարության ողջամիտ ժամկետները, կոտնահարվեն դատավարության մասնակիցների իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Իհարկե, սա չի նշանակում, որ վերաքննության կարգով բողոքարկման ոչ ենթակա դատական ակտերը որևէ կերպ չեն կարող վերանայվել վերադաս դատարանի կողմից: Այդ նպատակին է, մասնավորապես, ծառայում «հետաձգված բողոքարկման» դատավարական ինստիտուտը, որի շրջանակներում վերադաս դատարանը վերաքննչ բողոքի սահմաններում կարող է անդրադառնալ ստորադաս դատարանի կողմից դատական քննության ընթացքում ընդունված որոշումների և կատարված գործողությունների օրինականությանն ու հիմնավորվածությանը՝ ստուգելու համար վերջնական դատական ակտի արդարացիությունը:

Ահա այս նույն մոտեցումն է որդեգրել ՀՀ օրենսդիրը՝ չնախատեսելով նիստերի դահլիճից հեռացնելու ձևով դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումը բողոքարկելու իրավունք՝ դատական որոշման այս տեսակը չնախատեսելով վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի շարքում: Այսպիսի կարգավորումը լիովին համապատասխանում է օրենսդրին տրված հայեցողությանը ինքնուրույն **սահմանելու դատական ակտերի վերանայման պայմաններն ու մեխանիզմները, նախատեսելու քննարկվող դատական ակտի բողոքարկման համապատասխան սահմանափակումը և որի պարագայում կիրառված միջոցների և դրված նպատակի միջև գոյություն ունի արդար հավասարակշռություն:**

Ավելին, դատական ակտի անմիջական բողոքարկման իրավունքի սահմանափակումն, ինքնին, դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի խախտման չի կարող բերել, և այդ իրավունքը չի կարող լինել սահմանադրական վերահսկողության առարկա, եթե անձի իրավունքը սահմանափակող տվյալ դատական ակտն իր հերթին չի խախտում անձի՝ **Սահմանադրությամբ սահմանված որևէ հիմնական իրավունք:** Այլ կերպ ասած՝ եթե բողոքարկման ոչ ենթակա դատական

ակտն իրենով չի հանգեցնում անձի սահմանադրական հիմնական իրավունքներից որևէ մեկի խախտման, այդ ակտի բողոքարկման իրավունքի սահմանափակումը չի կարող դիտվել որպես դատական պաշտպանության իրավունքի սահմանափակում: Դատական պաշտպանության իրավունքը ածանցվում է սահմանադրությամբ սահմանված որևէ իրավունքի խախտումը դատական կարգով վերացնելու և մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրությունը վերականգնելու իրավունքից:

Այս համատեքստում քննարկվող գործով, փաստորեն, Դիմողի նկատմամբ ընդունված դատական ակտը նիստերի դահլիճից հեռացնելու ձևով դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումն է: Այդ դատական ակտով, առերևույթ, խախտվել է դատական նիստին որպես փաստաբանի օգնական մասնակցելու (ներկա գտնվելու) անձի իրավունքը. իրավունք, որը նախատեսված է քրեադատավարական և փաստաբանական գործունեությունը կանոնակարգող օրենսդրությամբ (բայց ոչ Սահմանադրությամբ): Դատական նիստին մասնակցելու (ներկա գտնվելու) անձի իրավունքը թե՛ որպես փաստաբանի օգնական, թե՛ որպես քաղաքացի, ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված որևէ հիմնական իրավունքի բովանդակության մեջ չի ընդգրկվում: Այն նաև Դիմողի կողմից վիճարկվող դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության՝ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներով սահմանված իրավունքի բաղկացուցիչ մաս չի կազմում: Ուստի, դատական նիստին անձի կամ փաստաբանի օգնականի մասնակցելու իրավունքի սահմանափակում նախատեսող դատական ակտը, ինչպեսև դրա բողոքարկման իրավունքի օրենսդրական սահմանափակումը չի կարող հանգեցնել անձի որևէ հիմնական, այդ թվում՝ դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության սահմանադրական իրավունքի խախտման:

Այլ հարց է, որ պաշտպանության կողմը հետագայում կարող է տվյալ դատական ակտը «հետաձգված բողոքարկման» կարգով վերջնական դատական ակտի բողոքարկմամբ դարձնել վերադասության կարգով վերանայման առարկա՝ մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի, գործի դատական քննության հրապարակայնության, դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքի հնարավոր խախտումների հիմնավորումներով:

Վերոշարադրյալից ելնելով՝ Կենտրոնը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումները, կապված անձին նիստերի դահլիճից հեռացնելու դատական սանկցիա կիրառելու մասին դատարանի որոշումը վերաքննության կարգով բողոքարկելու իրավունքի սահմանափակման հետ, չի խախտում անձի դատական պաշտպանության և

արդարադատության մատչելիության իրավունքն այնքանով, որքանով դատական նիստերին մասնակցելու իրավունքը անձի հիմնական սահմանադրական իրավունք չէ և այդ իրավունքը սահմանափակող դատական ակտը չի կարող լինել սահմանադրական վերահսկողության առարկա:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Կենտրոնը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդվածի 8-րդ մասի դրույթը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներին համապատասխանության տեսանկյունից վիճահարույց չէ:

Համակարգող՝

Լյուդվիկ Դավթյան

քարտուղար՝

Իրինա Փիլոյան